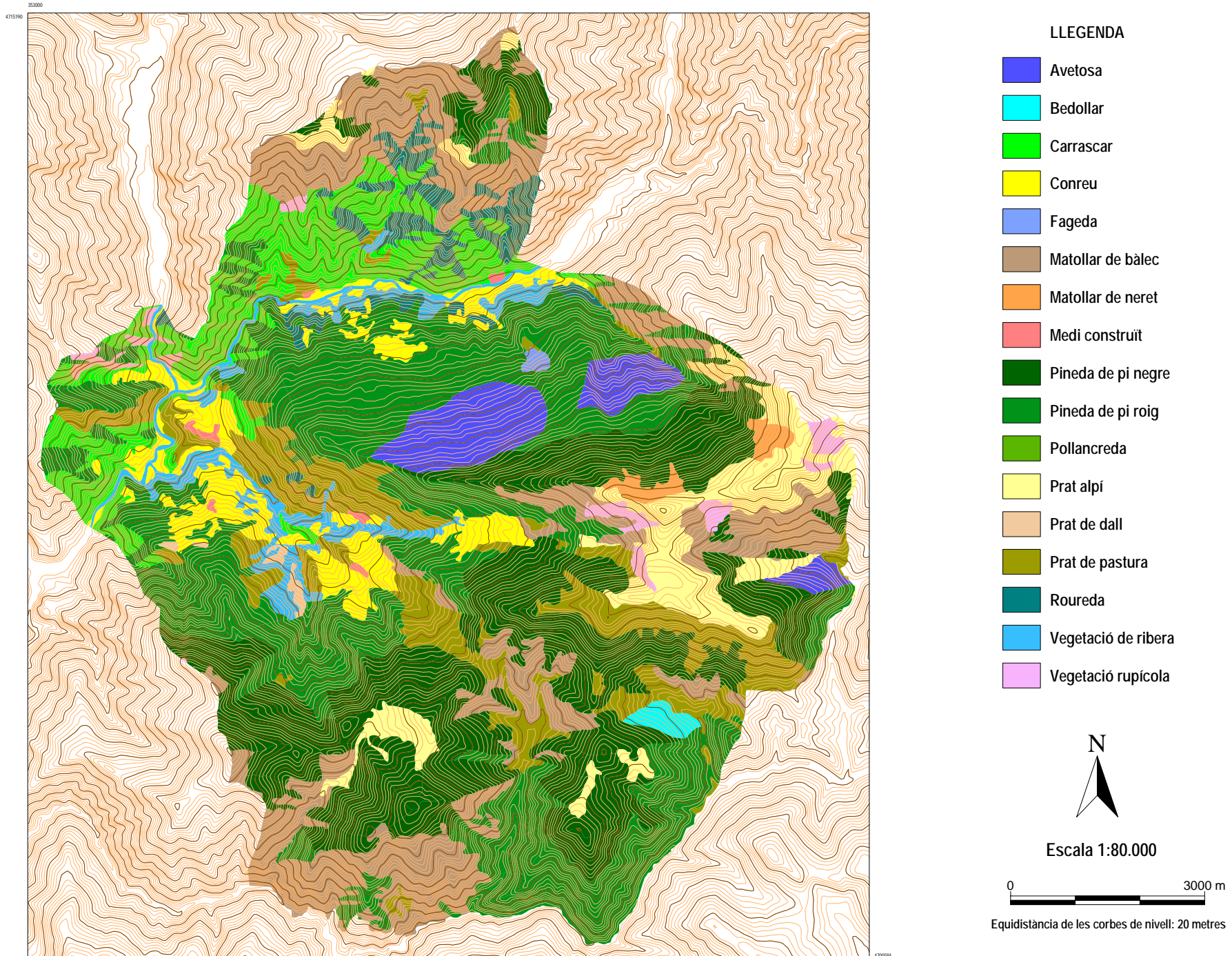

Mapa 3.7 Vegetació actual

Àmbit d'Estudi

Font. Elaboració pròpia a partir dels mapes de Vegetació de l'ICC (1997 i 1999)

En les parts elevades les pastures alpines,³³ presenten una gran varietat; de la mateixa manera que la vegetació rupícola està representada per un mosaic de: *Festucion supinae* + *Androsacion vandellii* + *Salicion herbaceae*; o també per *Galeopsio-Poetum fontqueri* i *Violetum diversifoliae* a les tarteres esquistoses que són presents a les parts més elevades.

S'ha de tenir en compte que la gran productivitat forestal de la major part de les obagues i la riquesa dels sòls d'aquesta part han condicionat enormement la implantació de les activitats tradicionals (silvícoles, ramaderes i agrícoles) i d'aquí que, per exemple, el bosc de Virós sigui una de les majors masses forestals de la zona, i que en canvi, la Coma de Burg, amb unes característiques "similars" a l'obaga, sigui una zona agrícola. L'activitat ramadera ha afavorit la uniformitat del paisatge de les zones culminals amb algunes zones de pastures que també es poden trobar per sota de l'espai forestal, tot i que de manera menys habitual i generalment al voltant de cabanes ramaderes (anomenades bordes). Precisament en l'actualitat les zones de prats afavoreixen l'heterogeneïtat territorial i són un element de vital importància pel manteniment de la biodiversitat. D'igual forma tal i com ha demostrat Núria Matamala (2003) molt espai considerat pel mapa de vegetació com a recobriment arbori ha estat pasturat tradicionalment; i és que l'ús del sotabosc com a pastura ve de lluny, amb força conflictes entre forestals i ramaders pel pastoreig de cabres (Pèlachs, 2000).

3.4 Medi Social

Si abans s'ha dit que la història natural és la responsable de l'escenari del paisatge, el medi social determina els actors que hi participen. Uns agents actius que interactuen i modifiquen l'escenari a partir d'un seguit de particularitats econòmiques i socials creant un seguit de reglamentacions i límits administratius que es troben en la base de l'explicació del paisatge.

3.4.1 El poblament i la població

L'ús del territori en alta muntanya es basa en la pràctica de determinades activitats, que també es donen en el pla, però que en aquest espai prenen una altra dimensió. I és que treballar en l'alta muntanya vol dir regir-se per uns criteris propis de l'espai que determina enormement les possibilitats d'ús que aquest té. Per això, els espais i les societats de muntanya, sobretot a l'Alt Pirineu, tenen un

³³ *Hieracio-Festucetum supinae*, *Alchemillo-Nardetum typicum* y *festucetum eskiae*, o *Campanulo-Festucetum eskiae*, entre d'altres (ICC, 1997).

caràcter rígid que s'estableix a partir d'una triple delimitació: "vertical (altitud), temporal (concentració del treball entre les darreres neus de l'hivern i les primeres pluges de la tardor) i espacial (reduïdes superfícies aptes per a l'agricultura)" (Oliver, 1997b: 11). Aquesta delimitació, vàlida encara avui, només ho és en part, ja que a muntanya queda l'herència d'unes activitats que actualment ja no es donen, o es practiquen d'una manera residual. Fins avui, aquesta delimitació s'ha explicat per diferents pràctiques tractades per alguns autors com activitats bàsicament agrícoles i ramaderes. I si bé la majoria d'autors analitzen aquestes pràctiques per separat, s'ha de fer conjuntament: "la vida rural a muntanya comprèn manifestacions variades, les quals es troben tan estretament lligades entre elles, que hom no pot dissociar-les com no sigui artificialment per la comoditat de l'exposició. Així, els treballs agrícoles, és a dir, el treball de la terra, i els de la ramaderia o vida pastoral, com també l'explotació forestal, es troben tan relacionats que no hi ha manera de fer-ne una delimitació neta" (Vila, 1978: 31). Per tant, en l'àrea escollida s'ha de tenir en compte aquesta possibilitat plurifuncional; de fet, aquesta manera de fer també és una constant en l'actualitat ja que la societat de muntanya s'empra en diferents activitats per tal de rendibilitzar al màxim els seus beneficis. El que sembla evident però, és que tant abans com ara el fet de realitzar diferents activitats no implicava haver-les de fer en el mateix lloc. I és en aquest punt on s'introdueix el concepte de temporalitat d'ús, l'ús temporal del territori per a realitzar determinades activitats en espais que poden ser complementaris o no. I la mobilitat, perquè aquesta no es pot assolir sense la capacitat de desplaçament que en muntanya es complica enormement.³⁴ Tot plegat ha determinat i determina el poblament.

Si com a poblament es considera únicament els nuclis de població (o entitats de població)³⁵ segurament s'arribarà a la conclusió que aquests es troben repartits desigualment damunt del territori que s'està estudiant, amb una clara tendència a la concentració a la Coma de Burg (considerant els municipis de Farrera i Tírvia), alineats al llarg del riu a la Vallferrera i totalment absents a la resta del territori. És una situació heretada que no sempre ha estat així ja que fins al segle XIV hi van haver nuclis de població habitats al bosc de Virós (*Virós*) i a la Ribalera (*Sarret, Castellarnau i Colomers*),³⁶ tal i com es pot observar en el Mapa 3.8. Lògicament aquesta distribució del poblament principal ha condicionat els diferents usos del sòl i per això, per exemple, la intervenció agrícola de la Coma de

³⁴ Veure el número 75 de Papers de Demografia (Mendizàbal et alii, 1993).

³⁵ Segons INE (1997:VIII) "se considera Núcleo de Población a un conjunto de al menos diez edificaciones, que esten formando calles plazas y otras vías urbanas. Por excepción, el número de edificios podrá ser inferior a 10, siempre que la población que habita las mismas supere los 50 habitantes. Se incluyen en el núcleo aquellas edificaciones que, estando aisladas, distan menos de 200 metros de los límites exteriores del mencionado conjunto, si bien en la determinación de dicha distancia han de incluirse todos los terrenos ocupados por instalaciones industriales o comerciales, parques, jardines, zonas deportivas, cementerios, aparcamientos y otros, así como los canales o ríos que puedan ser cruzados por puentes"

³⁶ Veure Josep Maria Bringué (1995).

Burg ha estat superior a la de la resta del territori estudiat. I és que els conreus en zones de pendent acusat tendiran a localitzar-se el més a prop possible de l'estructura habitada per tal de compensar l'esforç que suposa el desplaçament. De fet, antigament els nuclis de població es situaven a l'entorn de possibles zones de conreu buscant per una banda la facilitat en la defensa davant possible atacs i per altre costat prendre el menor terreny possible al sistema agrícola; tal i com passa per exemple a Burg. L'espai que no estava ocupat per conreus es destinava bé a la ramaderia bé a l'explotació forestal. I al voltant d'aquests usos es construïen noves formes de poblament (temporal) basades en construccions que servien per fer el desplaçaments més curts i funcions d'emmagatzematge: "la construcció de cortals o bordes amb corrals permet fer dormir el bestiar més a prop de les pastures, sobre el terreny, ampliant el radi de pasturatge i a la vegada amb la possibilitat de disposar de noves zones de conreu suplementàries per a grans pastures" (Bringué, 1995: 782).

En alçada també es poden trobar cabanes de pastor,³⁷ aquestes sí que no tenien cap mena de funció agrícola i servien únicament de resguard pel pastor.³⁸ El territori rebia una gestió completa i l'ús que se'n feia era total. Per això, encara que el poblament estigui concentrat o sigui molt dispers, al llarg de la història l'apropiació de recursos naturals ha tingut el seu reflex en forma de disputes territorials i conflictes socials que es recullen en diversos documents escrits inèdits³⁹ i publicats,⁴⁰ i documents gràfics.⁴¹

I per aquest motiu és important conèixer en cada moment quina és la població capaç d'intervenir sobre un territori determinat, si bé tenint present que el poder d'intervenció humana sobre la natura ha estat creixent al llarg de la història i que per tant, el fet de tenir més o menys població s'ha de contextualitzar en funció dels diferents períodes analitzats.

³⁷ En Ramon Violant Simorra mencionava les bordes de la Ribalera com a cabanes de pastors perquè deia que la seva construcció era molt pobre (1985a, v.I: 160)

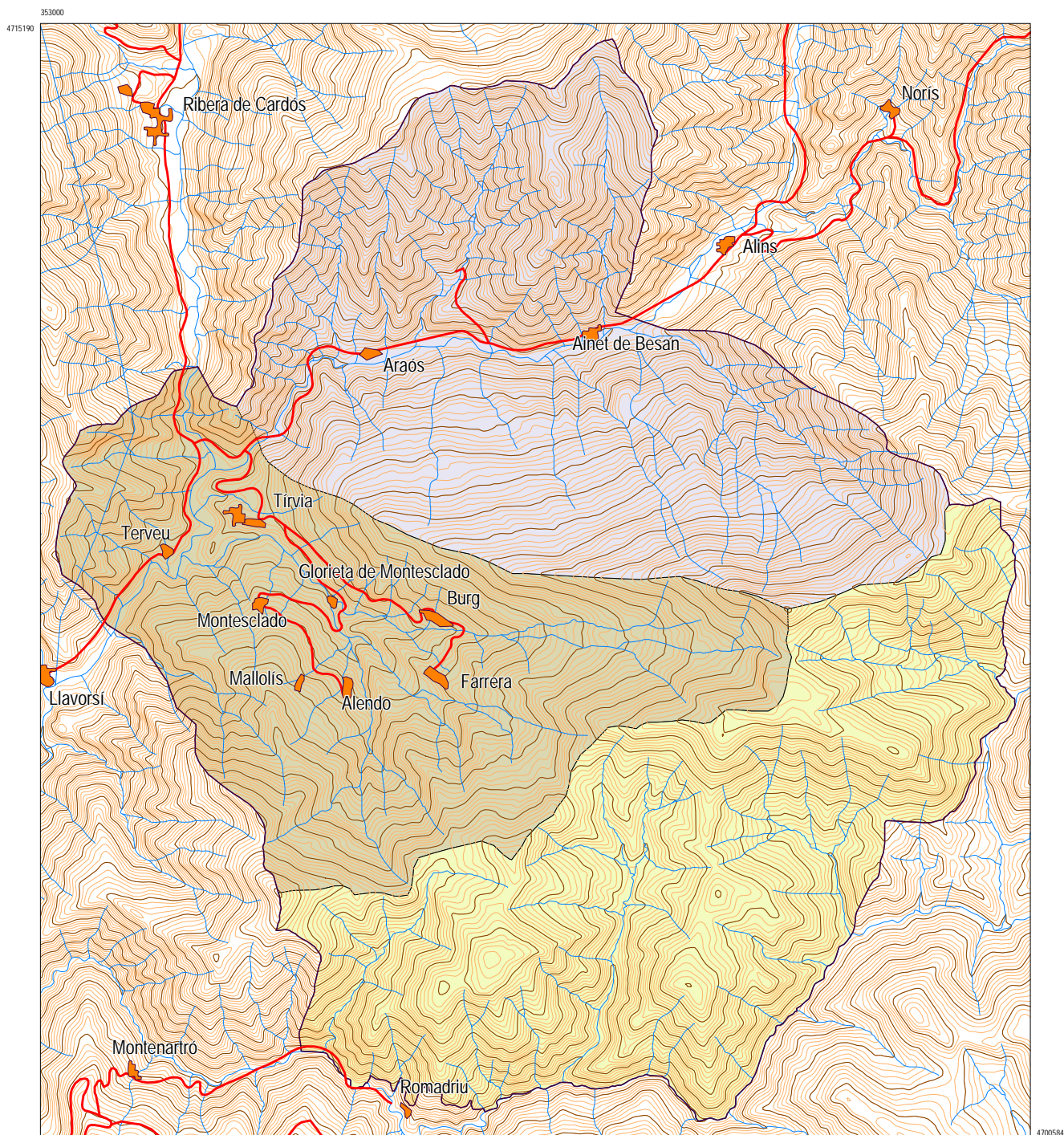
³⁸ Aquest text de Krüger (1995: 93) ho recorda: "Correspondiendo a estas formas de vida las construcciones para el alojamiento de hombres y ganado se escalonan claramente en tres niveles: en el valle el pueblo, un asentamiento compacto con las viviendas y construcciones necesarias para el acomodo invernal del ganado (cuadra) y la agricultura (era, granero), en la zona intermedia las bordas, en mayor o menor número, que reúnen los elementos -alojamientos primitivos para sus ocupantes, cuadra y pajar, pequeña era- que en el pueblo se desarrollan por separado, y finalmente, en la zona de alta montaña donde desaparece la agricultura, las modestas cabanas para el acomodo del pastor, extensos pastizales y cielo raso para el ganado: pueblo-bordas-cabanas".

³⁹ AHCSO, Fons documental de Tírvia, 310, 312, 317-322, 326-329, 311, 315 i 316.

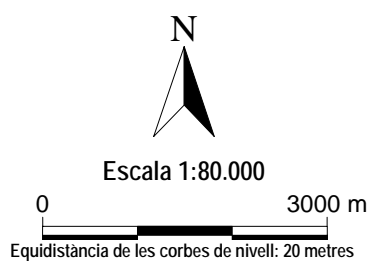
⁴⁰ Josep Maria Bringué (1995), Lo Pi Negre i Marugan (2003), Jaume Oliver (1997b), Albert Pèlachs (2000), etc.

⁴¹ Veure en aquest sentit l'article sobre la cartografia local en els fons notariais i processals de l'època moderna, amb l'exemple de la Ribalera (Gras, 2000).

Mapa 3.8 Distribució del poblament

- Nucli**
- Nuclis de població
 - Xarxa de carreteres
 - Límit Àmbit Estudi

- Unitats**
- COMA DE BURG
 - SANTA MAGDALENA
 - VALLFERRERA

3.4.1.1 La població

L'anàlisi de la població s'emmarca en la necessitat de conèixer el contingent social directament responsable de les accions sobre el territori. Es vol entendre la societat com la principal força de pressió que ha sotmès el medi a unes pràctiques d'ús, socialitzant-lo i adequant-lo a les necessitats de cada moment, però adaptant-s'hi condicionada quan no ha pogut modificar-lo. I per això es vol saber de quins volums de població es disposa. Les informacions disponibles només permeten estudiar d'una manera precisa la població a partir del segle XVIII. Abans, malgrat les informacions del "fogatges" i algunes teories sobre "superpoblació" (totes elles basades en hipòtesis difícils de confirmar), pràcticament no hi ha dades. En aquesta tesi no s'han estudiat de forma directa les fonts de població anteriors al segle XVIII (1787) i per això les referències efectuades a la població sempre seran indirectes, ja sigui per les consultes publicades o bé per la interpretació que es pugui fer de determinats resultats. En tots aquests casos però, les interpretacions no deixaran de ser hipòtesis.

En la primera part d'aquest apartat es tractarà el Pallars d'una manera global per tal de tenir un marc de referència. I en segona instància, s'analitzarà la societat en funció de les entitats de població que defineixen la regió d'estudi, i que ja s'han començat a veure en l'apartat anterior. L'objectiu és establir un valor aproximat de la població potencial d'aquesta regió, tant des d'un punt de vista quantitatiu com descriptiu.

Es reconeix que la informació consultada pot tenir errors i per tant induir-los, ja que:

a) No es pot calcular la població flotant, sigui positiva o negativa que es situa a l'entorn de les entitats de població. I s'enten per població flotant tota aquella població que sense estar censada en un lloc s'hi troba en un moment donat (motius de feina, esbarjo, etc). Això podria fer-nos augmentar considerablement el nombre de persones que treballen en un lloc,⁴² però també disminuir-lo.⁴³

b) El propi error al que pugui estar sotmesa la font analitzada, sigui per mancances metodològiques, de mitjans o pel propi error personal.

S'ha separat aquest apartat a partir dels tres darrers segles i per a cadascun d'ells s'han utilitzat diverses fonts en funció de la informació disponible, no cal oblidar que la informació sistematitzada no

⁴² Per exemple en l'època de la transhumància els ramats grans portaven fins a cinc pastors (Vila, 1987), només que hi hagués quatre ramats ja són 20 persones més.

⁴³ Dues són les principals causes de l'abandó momentani de la llar del Pallars, sempre per motius de feina: a l'hivern, per anar a treballar en aquells llocs de clima més benèvol; sovint el pas a França, permetia ocupar-se en feines agrícoles, fet que ajudava les llars pallareses a passar l'hivern, perquè suposava estalvi de manutenció i a més quan es tornava un ingressos addicionals. El fet que provoca el clima i que fa que les collites es donin abans a la plana que a la muntanya, també podia suposar que la gent s'ocupés a la plana i hi treballés, tornant a temps de recollir la seva (Solé Sabaris, 1964). En aquest mateix ordre de lògica s'ha d'assenyalar també la participació pallaresa en la construcció de les centrals hidroelèctriques al sud de França a inicis del segle XX, així com també el fet que hi ha alguna notícia que parla de pallaresos que anaven a captar a la Plana de Vic durant l'hivern, segons comentaris de la historiadora Carme Maria Marugan directora de l'AHCSO.

arribarà fins al primer cens modern de l'any 1857, i que fins llavors la informació no es recull sistemàticament.

Les dades analitzades es referiran en tots els casos en què sigui possible a la població de fet,⁴⁴ perquè s'entén aquesta població com la responsable efectiva de les accions que es donen damunt del territori, tot i que es reconeix molta de la població de dret⁴⁵ com la possible responsable d'accions directes sobre aquest espai, ja que no cal viure permanentment en un indret per tenir-ne el control, com en el cas dels propietaris que viuen fora de la comarca. De fet, a partir del 1996 desapareix aquesta distinció i la població considerada és la de dret. Antigament els mecanismes per controlar la població impedièren fer-ho d'aquesta manera, per això quan en les dades no es distingia entre els dos tipus de població és de suposar que sempre es comptava amb la de fet.

La metodologia emprada per aquest apartat s'ha basat en el buidatge de diferents fonts:

a) Els Nomenclàtors del "Instituto Nacional de Estadística" (INE), que des de l'any 1857 i successivament el 1860, 1873, 1888, 1900, 1910, 1920, 1930, 1940, 1950, 1960, 1970, 1981, 1986, 1991, 1996 i 2001, s'han examinat i comparat amb altres fonts que utilitzen la mateixa informació. D'especial interès ha estat el poder comparar les dades amb Josep Maria Sabartés (1998), amb el qual la coincidència de resultats ha estat la tònica dominant. Es vol significar, també, el fet que la consulta dels nomenclàtors pot fer-se a diferents nivells d'informació: una anàlisi acurada permet trobar la població de la zona en totes i cadascuna de les entitats de població. Aquestes solen estar agrupades en caps de població que apleguen les entitats i donen nom a un conjunt. Aquests conjunts individualment o la suma d'alguns d'ells formaran un dels 15 municipis que actualment hi ha al Pallars.⁴⁶ Com l'objectiu d'aquesta metodologia era la suma de la població total pallaresa s'ha fet la suma entitat per entitat en alguns Nomenclàtors mentre que en d'altres únicament s'ha sumat la població dels diferents conjunts en el que és un segon nivell d'informació (val a dir però, que en l'apartat on es tracta la població que pot afectar la regió d'estudi sempre que ha estat possible s'ha fet entitat per entitat). Els Nomenclàtors donen la informació dels diferents partits judicials i pel cas del Pallars Sobirà s'ha hagut de consultar sempre el de Sort, mentre que per a l'Alt Urgell ha estat el de la Seu d'Urgell.

Les dades en general semblen fiables, però es tenen dubtes de la informació de l'any 1873 per ésser idèntica a la de 1860. Només Peramea i Estaon mostren canvis i ha estat per la confusió (és la meua opinió personal) del 648 pel 643 i del 623 pel 613, que fa que es difereixi 15 habitants.

⁴⁴ La població de fet recull els residents presents i els transeünts que en el moment censal es trobin en un municipi.

⁴⁵ La població de dret és la suma dels habitants que resideixen en un municipi, i comprèn els residents presents i els residents absents en el moment censal. És a dir, les persones empadronades al municipi amb independència de si hi són presents o absents.

⁴⁶ Els municipis que actualment formen el Pallars Sobirà són: Alins, Alt Àneu, Baix Pallars, Espot, Esterri d'Àneu, Esterri de Cardós, Farrera, la Guingueta d'Àneu, Lladorre, Llavorsí, Rialp, Soriguera, Sort, Tírvia i la Vall de Cardós.

b) El cens de Floridablanca (1787). Dues són les maneres de consultar-lo: a partir de la informació de l'INE (1991) o bé a partir de Josep Iglésies (1969); s'ha emprat l'INE i s'ha fet calculant entitat per entitat totes les que formen l'actual Pallars Sobirà.

c) El cens d'Aparici (1718). La consulta (Iglésies, 1974) s'ha realitzat a l'igual que en el cas anterior treballant entitat per entitat.

d) La consulta dels reculls de població de 1830 i 1842 ha estat indirecta, i s'ha fet a partir de la informació de la *Gran Geografia Comarcal* (Cahner, 1995). Tot i que el propi text "dubta de la fiabilitat d'aquesta informació" (Cahner, 1995:27), s'ha volgut incloure per completar millor el pas de les informacions del s.XVIII al s.XIX.

e) No s'inclou en aquest estudi ni la informació que es pot extreure del diccionari de Pascual Madoz (1845-1850), ni tampoc el cens de 1936, perquè no es consideren necessaris en aquest treball. La majoria de fonts consultades analitzen la història demogràfica del Pallars Sobirà a partir del màxim històric de població que situen al 1860 amb 20.112 habitants (Mateu, 1983; Sabartés, 1998) o 20.430 habitants (Cahner, 1981); d'altres ho fan repassant la població des de molt abans, però aturant-se també en data tan significativa: 20.030 habitants (Cahner, 1995). Els càlculs realitzats validen els 20.112 habitants, que és la població extreta del Nomenclàtor de 1860.

Per realitzar l'anàlisi des del segle XVIII ha calgut revisar les dades que Max Cahner dona a partir dels censos d'Aparici (any 1718) amb 10.032 habitants i de Floridablanca (any 1787) amb 12.164 habitants (Cahner, 1995). A partir dels càlculs realitzats en aquest treball, s'han comptat gràcies al cens d'Aparici (Iglésies, 1974) un conjunt de 10.136 habitants i pel de Floridablanca (INE, 1991) 12.234 habitants; xifres lleugerament superiors a les anteriors.

Aquest augment aparent de la població es va veure frenat al s.XIX degut als conflictes bèl·lics i a l'aïllament de la comarca que ja suposava un fre al desenvolupament econòmic. Segons M. Cahner (1995: 27) "Els censos, no gaire fiables, dels anys 1830 i 1842, donen respectivament 13.202 h i 11.817 h". Si fos per aquestes dades, sembla que durant aquests dos segles la població del Pallars va augmentar lleugerament, al voltant d'uns 3.000 habitants, el que per suposat es podria atribuir per exemple, a un estancament econòmic i a l'ancoratge de l'economia tradicional. Les dades del 1860 obliguen a replantejar la teoria i és que 20.112 habitants és molta població respecte les dades anteriors i també les posteriors. De fet també es podria argumentar que les dades anteriors eren errònies, ja que el Nomenclàtor de 1857 i la seva validació que va ser el Nomenclàtor de 1860, si més no, confirmarien

que estaven ben fets. No s'entrarà en aquesta discussió i en funció de les dades que es tenen es prefereix pensar que hi va haver un canvi en la tendència de la dinàmica de la població⁴⁷ (Taula 3.2).

Taula 3.2 Evolució de la població comarcal al Pallars Sobirà del 1718 al 1996

Període 1718-1910	1718	1787	1830	1842	1857	1860	1873	1888	1900	1910
Total d'habitants	10.136	12.234	13.202	11.817	18.756	20.112	20.097	13.878	12.990	12.475
Període 1920-1996	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1986	1991	1996
Total d'habitants	13.634	12.507	10.483	10.223	10.240	7.700	5.247	5.438	5.046	5.815
Any 2001	2001									
Total d'habitants	6.174									

Font. Elaboració pròpia a partir dels nomencladors de població (INE, diversos anys i <http://www.idescat.es>) i els censos de població d'Aparici (1719), Floridablanca (1787) i els reculls de població de 1830 i 1842 de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (Cahner, 1995).

En Xavier Mateu i Josep Ma. Sabartés coincideixen a assenyalar les causes físiques que impedièn la comunicació a muntanya com la causa d'una economia d'autoabastament que implicava la necessitat d'una mà d'obra abundant. I assenyalen "les crisis periòdiques de subsistència provocades pel progressiu desequilibri entre recursos disponibles i l'increment de població, la persistència de l'estructura agrícola tradicional i, més darrerament, l'atracció de les àrees industrialitzades" (Mateu, 1983: 45) com la causa del despoblament⁴⁸ que des de llavors i fins ara hi hagut al Pallars Sobirà, i en general a tot el Pirineu. En l'origen de la davallada a partir de 1860 també cal sumar-hi la crisi que el tancament de l'activitat fargüística va originar en determinades zones. Amb aquest panorama s'inicia la davallada al llarg de tot aquest segle que ha portat al Pallars Sobirà fins a l'actualitat (Figura 3.5) Com es desprèn de la figura 3.5, la reducció de la població ha estat pràcticament continuada des del 1860, en valors absoluts ha significat un descens màxim de 15.066 persones (del 1860 al 1991) i actualment, degut al fre de la davallada s'ha de situar en 14.297 persones.

De l'evolució de la població del Pallars Sobirà (Sabartés, 1993) es poden fer alguns comentaris:

a) A finals del s.XIX la causa del descens de la població és la crisi de l'agricultura tradicional de subsistència, que es combina amb el començament de la industrialització a la resta de Catalunya. Es parla d'un saturament de la muntanya pallaresa que al 1860 havia arribat al seu màxim. Es creu, com ja s'ha dit, que el tancament de les fargues va contribuir molt a aquest fet.

b) Als inicis d'aquest segle la construcció de la carretera principal que arriba a Sort va fer que s'incrementés la població però únicament del 1910 al 1920. Tot i que amb pèrdues moderades la població seguia decreixent (1900-1930= -483 persones). Decreixement que s'incrementà amb la Guerra Civil (1930-1940 = -2.024 persones).

⁴⁷ Sobre l'augment de població de 1860 val la pena veure els dubtes que planteja el Dr. Enric Mendizàbal sobre la seva validesa, d'aquesta reflexió s'ha extret la idea que la data indica un canvi en la tendència de la població als Pirineus: fins llavors la població creixia lentament i a partir de llavors disminueix progressivament (Esteban, 2003).

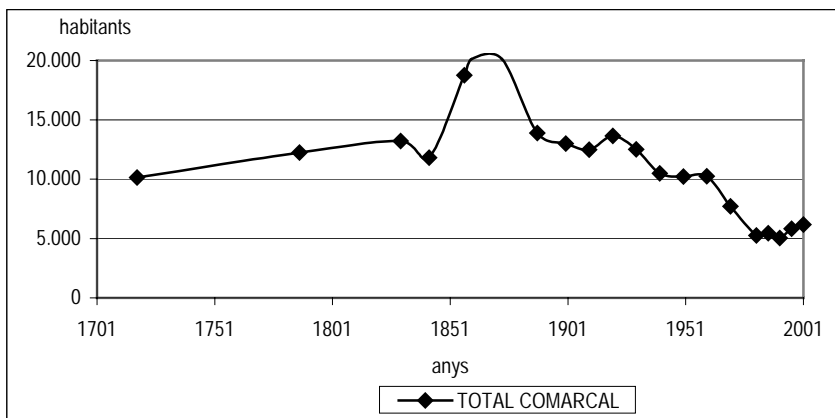
⁴⁸ "La disminució de la població d'un territori causada sobretot per l'emigració" (Sabartés, 1998: 14). Però es prefereix parlar d'abandonament del lloc de residència habitual a fora de la comarca, abans d'emigració.

c) L'arribada de les hidroelèctriques no significà un increment de la població a nivell estadístic, tot i que la comarca actualitzà les seves infraestructures i s'integrà en l'economia de mercat catalana (anys 50).

d) Del 1960 al 1991 la comarca perd 5.194 persones, de les quals 2.540 se'n van en el període 1960-1970, etapa de màxima industrialització a la resta de Catalunya. Des de llavors ençà hi ha un punt d'inflexió el 1981 ja que amb 5.247 persones la població aconsegueix no baixar dels 5.000 habitants en cap moment; tot i que perd població, aquesta s'estabilitza.

e) En el padró de 1996 la comarca ha guanyat 769 persones, gràcies a l'increment turístic de la comarca. I sembla afiançar-se si més no, en una tendència que almenys no és regressiva.

Figura 3.5 Evolució de la població comarcal al Pallars Sobirà del 1718 al 2001

Font. Elaboració pròpia a partir dels nomencladors de població (INE, diversos anys i <http://www.idescat.es>) i els censos de població d'Aparici (1719), Floridablanca (1787) i els reculls de població de 1830 i 1842 de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (Cahner, 1995).

Els problemes que s'amaguen darrera una comarca tan deshabitada a nivell social són diversos: l'augment de l'envelliment, un elevat índex de masculinitat, un nombre important de nuclis amb una població fràgil,⁴⁹ etc.

Però en aquest estudi més que la problemàtica en sí, amb valors numèrics, interessa conèixer quins efectes pot tenir aquesta casuística social per al territori, i el seu reflex en la vegetació.

3.1.4.2. Les entitats de població a la regió d'estudi

El conjunt d'entitats que s'analitzaran i a partir de les quals es faran tots els càlculs seran les que mostra la taula 3.3 i que es corresponen amb el disseny forestal plantejat anteriorment:⁵⁰

⁴⁹ Són els nuclis que amb una població igual o inferior a deu habitants, tenen una població fràgil i un perill clar de despoblament (Sabartés, 1998).

Taula 3.3 Entitats de població objecte de l'estudi de població

Municipi	Entitats gestores del comunal	Nom de la forest	Codi
Alins	Araós	Virós d'Araós	L-115
Alins	Ainet de Besan	Virós d'Ainet	L-116
Alins	Araós	Escobet	L-117
Alins	Besan	Fontllonga/Aguda i Collada	L-118
Alins	Ainet de Besan	Solana d'Aixeto	L-119
Farrera	Burg	Balsiroi/Albereda	L-142
Farrera	Farrera	Bosc	L-143
Farrera	Malloís	Mata o Bedea	L-144
Farrera	Montesclado	Pico o el Puig	L-145
Farrera i Tírvia	Tírvia (50%) Burg (25%) i Farrera (25%)	Ribalera	L-146
Farrera	Montesclado	Sola de Dall	L-147
Tírvia	Tírvia	Bana-Tevern/Rocades	L-191
Tírvia	Tírvia	Bana-Terveu i Altres	L-191-B

Font. Elaboració pròpia

A continuació es presenten tres figures resums de la població que actua sobre l'espai forestal per tal de comparar-los amb l'evolució comarcal segons els municipis als que pertanyen: Ainet de Besan, Araós i Besan (municipi Alins) s'han anomenat Vallferrera; Farrera, Burg, Malloís, Montesclado, Alendo i Glorieta de Montesclado (Farrera) s'han anomenat Coma de Burg i Tírvia, la Bana i Terveu (municipi de Tírvia) s'han anomenat Tírvia (Figura 3.6).

Com es pot observar, des d'un punt de vista general tots aquests àmbits segueixen una distribució similar a la comarca. Les diferències vénen determinades pel volum de població, la qual cosa motiva que les tendències generals no sempre es corresponguin amb les particularitats pròpies del lloc. És a dir, entre 1719 i 1850 les tres figures descriuen una situació en forma d'arc. Ara bé, mentre la Vallferrera perd aproximadament 200 habitants, la resta només 100 habitants. El següent pas ve determinat per la recuperació de 1860. Ara bé, l'augment és desigual, ja que la Coma de Burg i Tírvia creixen més que no pas la Vallferrera. La caiguda progressiva de tots tres àmbits també és força diferent, ja que mentre que la Vallferrera perd població d'una forma constant sense excessives irregularitats, a la Coma de Burg i Tírvia els alts i baixos són constants. Segurament cal buscar en aquest fet, a més dels propis moviments immigratoris a la resta de Catalunya, la particular relació

⁵⁰ Es podria haver inclòs en aquest estudi les entitats de població que tenen o han tingut emprius amb alguns dels boscos, cas d'Os de Civís i Sant Joan de l'Erm Vell a la Ribalera, o Tírvia a Virós. Si no s'ha fet ha estat perquè s'ha considerat que per a la caracterització n'hi havia prou amb la població propietària de la forest i per la dificultat de saber si aquesta havia estat una intervenció regular o irregular donat el fet de la quantitat de conflictes que acompanyen aquesta mena d'usos compartits. En qualsevol cas però, semblaria que el volum d'explotació d'aquestes forests seria superior a la de la resta i per tant s'haurà de tenir en compte en l'anàlisi final.

establerta entre Tírvia i Farrera i que genera moviments migratoris a l'interior de la vall. No es pot oblidar tampoc els alts i baixos que suposà la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). En aquest sentit, per exemple, si s'observa la corba de població de la Coma de Burg es pot comprovar com a l'any 1950 hi havia una població superior als 300 habitants que en pocs anys es situa per sota del centenar, mentre que en el mateix moment en què això passa, Tírvia inicialment no només frena la caiguda sinó que guanya població. En darrera instància sembla que la població s'estabilitza entorn a uns valors molt baixos que es mantenen i recuperen lleugerament els darrers anys.

Si per jutjar la relació establerta entre la població i el medi forestal es fa cas del volum de població, és a dir, a més població més pressió i a la inversa, quanta menys gent menor pressió, les gràfiques anteriors indiquen:

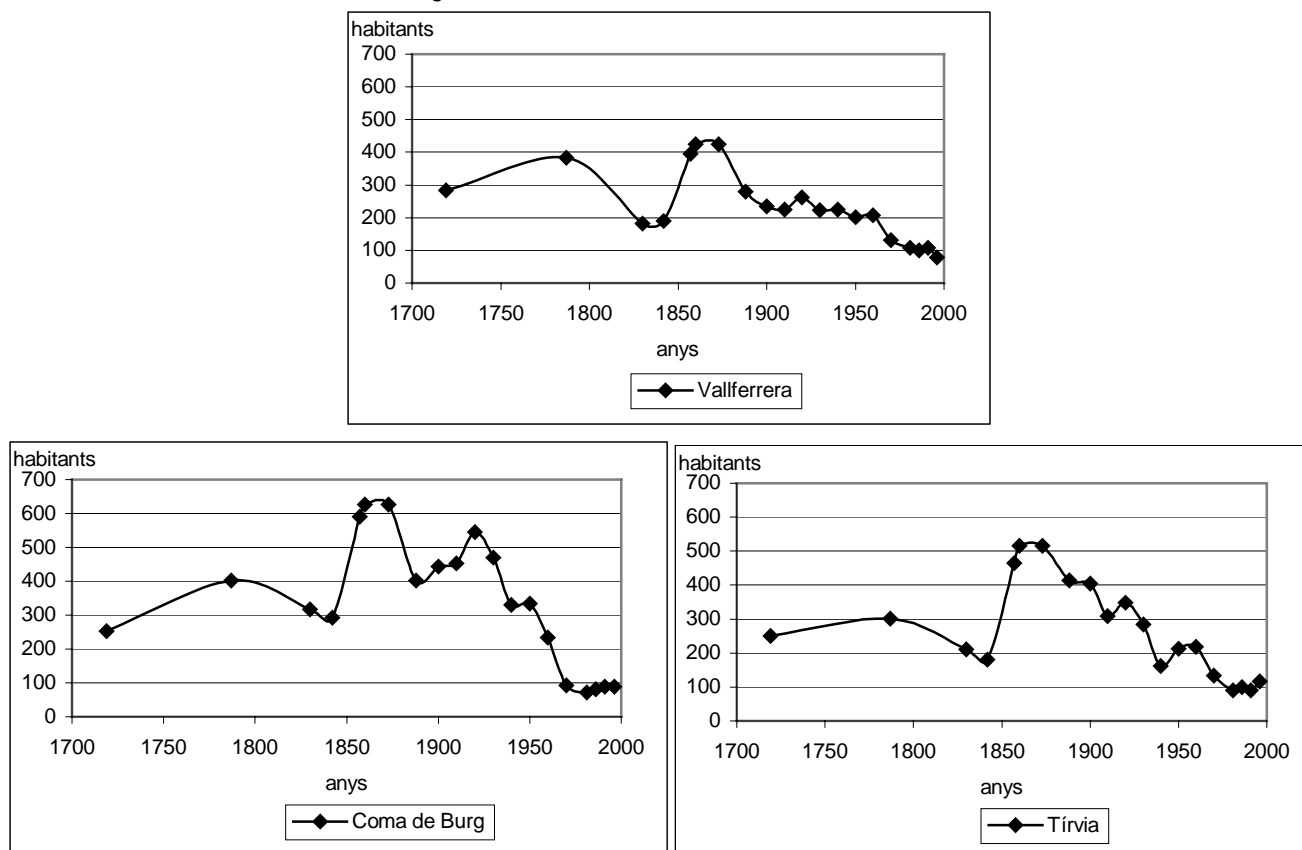
a) A la Vallferrera dos moments de pressió elevada, un situat cap a 1787 (384 habitants) i un altre aproximadament entre 1860-1873 (425 habitants). Mentre que la resta del període considerat la pressió és mitjana baixa a finals del segle XIX i la primera meitat del segle XX i baixa la segona meitat del segle XX.

b) A la Coma de Burg també s'observen dos moments de pressió elevada, un la segona meitat del segle XIX (627 habitants) i un altre -a diferència de la Vallferrera- cap a l'any 1920 (545 habitants). La pressió semblaria mitjana entre els dos moments anteriors igual que entre finals del segle XVIII i inicis del XIX. I també baixa a partir de l'any 1950.

c) El comportament de Tírvia és semblant al de la Coma de Burg, si bé només el pic entorn a 1860 (516 habitants) sembla poder-se correspondre amb un moment de pressió elevada. La pressió seria mitjana alta entre 1860 i 1920, i mitjana a finals dels segle XVIII i inicis del segle XIX. I també baixa a partir de l'any 1950.

En tots els casos la situació establerta a partir de l'any 1950 sembla indicar un abandonament generalitzat del territori.

Figura 3.6 Evolució de la població que afecta l'àmbit forestal segons el municipi al que pertany: Vallferrera (Alins), Coma de Burg (Farrera) i Tírvia (Tírvia)

Nota. En aquestes gràfiques no s'ha comptabilitzat el cens de 2001, ja que els canvis no eren significatius a l'escala gràfica que es treballa.

Font. Elaboració pròpia a partir dels nomencladors de població (INE, diversos anys) i els censos de població d'Aparici (1719), Floridablanca (1787) i els reculls de població de 1830 i 1842 de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (Cahner, 1995).

3.4.2 La propietat de la terra i el particular món comunal

Les particulars relacions establertes entre la societat de muntanya i els recursos naturals no es pot entendre sense considerar la propietat de la terra i l'organització de l'espai que en l'àmbit que s'analitza gira entorn al món comunal.⁵¹ I és que la majoria d'activitats a muntanya s'han de desenvolupar en períodes molt concrets i per tant, tot i que pot donar-se el fet que un mateix temps s'hagin de desenvolupar diferents feines sovint els esforços s'han de centralitzar i el treball fer-se en grup.⁵² Segons Clara Arbués (Oliver, 2000: 69-70), "els béns comunals són definits (...) com aquells béns destinats a un aprofitament i un ús sostrets a l'apropiació i explotació particular o privada. Els béns

⁵¹ Per aprofundir en el "món dels comunals" a les terres de Lleida s'han de veure entre d'altres els treballs de Xavier Gil (1998), Jacinto Bonales (1999) i sobretot Josep Maria Bringué per al Pallars Sobirà (1995; 2001; 2003).

⁵² Entenc per grup un conjunt de persones que formen una unitat dins d'un conjunt més nombrós o complex, pel fet de tenir un objectiu laboral comú. Per tant incloc en aquest mot des d'una associació dual, a un nucli de població sencer, passant per la unitat familiar, així com també les propietats comunals.

comunals són, doncs, aquells béns oposats a les terres particulars de les cases, constituint tot l'espai dels termes no ocupat per les terres de conreu i d'explotació permanent de caràcter patrimonial. En les zones de muntanya, els tres elements bàsics que conformaren els béns comunals gestionats mancomunament per les comunitats foren els boscos, les pastures i les aigües". A més, encara que actualment es vegi la propietat comunal com una manera d'economitzar esforços, abans també eren un mecanisme de defensa davant la potestat del senyor.

Les primeres referències escrites del Pallars porten a suposar a Josep Maria Bringué que l'organització de les entitats geogràfiques o políticoadministratives del moment es basava en cadascuna d'elles a partir de la *vall* o el *pagus*.⁵³ Fins a finals del segle XI i principis del segle XII l'entitat Terbiensem era qui agrupava la Vallferrera i la Coma de Burg. Ara bé, la implantació del feudalisme en aquell moment provocà la desaparició d'algunes comunitats en benefici d'altres; i en aquest sentit els pobles de la Coma de Burg i Tírvia es separaven de la Vallferrera (Bringué, 2001).⁵⁴ Si bé és cert que l'establiment del poder senyorial en front d'aquestes entitats geogràfiques va permetre el manteniment de certs privilegis a escala de tota la vall i d'aquesta manera el poder senyorial i cadascuna de les antigues valls pallareses establiren un seguit de relacions particulars que es poden resumir en tres aspectes importants: "la naturalesa de franc alou de la major part de les terres del Pallars Sobirà, gràcies a la qual les comunitats disposaven del control absolut sobre el seu territori i de l'explotació dels recursos naturals sense intervenció del senyor; els mecanismes de control de la justícia senyorial unida a una participació activa i gairebé autònoma en el seu exercici i la permanència d'alguns aspectes de poder polític de les comunitats, un veritable poder pagès articulant-se amb el senyorial" (Bringué, 2001: 89).⁵⁵ Aquestes llibertats atorgades pels senyors a les comunitats

⁵³ "La primer notícia d'aquestes valls la rastregem en dos preceptes carolingis de 835 i 860. Ens trobem amb cinc entitats geogràfiques o políticoadministratives (Paleariensem, Anabiensem, Cardosetanam, Terbiensem i, a més, cal afegir el "pago Cortetano") que agruparien els antics nuclis de poblament iberobascs, molt nombrosos en el Pallars com demostra J. Coromines i recull P. Bonnassie, no romanitzats i "sorprenentment estables i fidels a llurs tradicions", tot referint-se a la llengua i la religió. Res no coneixem de l'estructura interna d'aquestes "comunitats", però el fet que els nouvinguts les vegin com unes unitats perfectament diferenciades entre si fa pensar que havien desenvolupat unes característiques pròpies definidores de l'entitat més enllà de la mera geografia. Aquestes no poden ser d'altres que la creació de lligams de solidaritat entre els assentaments humans de les petites valls i comes fins bastir estructures de poder, de representació i una normativa que s'estendria per tota l'entitat, *pagus* o *vall*" (Bringué, 2001: 82-83).

⁵⁴ Segons indica Flocel Sabaté al segle X les unitats comtals al Pallars estan fortament influïdes per "la marcada orografia - la qual - hi facilita una arrelada adequació humana, amb una percepció espacial continuadora dels indicadors tradicionals (...) preeminència de les unitats configurades per les valls: la Vall d'Àneu, la Vall de Cardós, la Vallferrera, la Vall Tirbitana, la Vall d'Àssua" (Sabaté, 1997: 37).

⁵⁵ En aquest sentit durant els segles XIV i XVII les valls d'Àneu, Cardós, Vallferrera, Àssua i la resta del marquesat tenien franc alou de les muntanyes, terres particulars, cases, molins, forns i l'aigua (Bringué, 2001). L'alou és un mot que en el sentit primitiu designava la "plena possessió" d'una terra (així ha estat traduït el mot fràncic *allod*: *all* (plena) i *od* (possessió), però que, des de molt aviat (ja al segle XI), tal com revelen els documents històrics, ha servit per designar diferents realitats. Bonnassie ha caracteritzat la revolució feudal a la Catalunya del segle XI, en gran part, com el procés històric que va significar la conversió de molts alous pagesos, abans majoritaris, en tinences dels senyors. La paraula alou però, no deixarà d'utilitzar-se en els textos si bé prengué sentits diferents. Els senyors feudals s'autoanomenaren senyors aloers i així els historiadors medievalistes han pogut parlar d'alous feudals; de fet, sovint en els documents, fins a èpoques ben recents, l'expressió senyor directe i alodial ha servit de contraposició a la de senyor útil i propietari. Encara que

permeteren la consolidació d'un seguit de solidaritats internes de cada vall les quals basades en el franc alou es representaren per mitjà de l'explotació comunal, al voltant del qual es desenvoluparan tot un seguit de mecanismes jurídics i organitzatius per tal de gestionar millor l'espai.⁵⁶ L'organització de l'espai comunal pallarès es basava en tres eixos principals bàsics:

1) En una organització política pròpia, potent, lliure i autònoma, la qual cosa permetia el control del poder senyorial.

2) En l'organització i gestió d'un conjunt de serveis propis, per tal de controlar els preus i l'abastiment de determinats productes bàsics els quals podien ser escassos o inexistents a partir d'una botiga (oli, bacallà, sal, etc.) i una taverna (venda de vi a la menuda). A més, també tenien el control sobre els processos de transformació de productes relacionats amb l'agricultura (molins de blat, forns de pa), amb els recursos minerals (fargues), amb la ramaderia (molins de drap, carnisseria) i amb el bosc (molines). De la mateixa manera que es controlaven els hostals i s'oferien serveis relacionats amb la salut i la higiene (bugaderies), la cultura, els serveis religiosos i altres serveis com drets de pas, etc.

3) En el domini i explotació de la terra, tant de la no conreada com de la conreada (*silva* i *ager*). El territori representat per la figura del terme o la rodalia es gestionava a partir d'un seguit de figures jurídiques basades en el control de la producció i la capacitat d'imposició de multes. L'administració directa d'aquest espai per part de la comunitat buscava dur a terme una explotació comuna per tal de garantir teòrica igualtat d'accés als recursos naturals (pastures, fusta, llenya, sal, ferro, pedres, lloses, etc.), a les vendes i als arrendaments de les muntanyes (i dels serveis), obtenint una riquesa, el benefici de la qual era d'apropiació comuna i no pas individual o privada (Bringué, 2003).⁵⁷ Si s'analitzen les activitats permeses pel món comunal cal distingir molt clarament entre aquelles realitzades en el territori conreat i el no conreat. Pel que fa al territori conreat aquest acostumava a ser el terme *quiti*,⁵⁸ i estava comprès per les "bannides" o "culties", si aquestes eren privades el comunal permetia que els ramats poguessin entrar a pasturar-hi (pastures col·lectives) després de que s'hagués recollit la collita, si era un camp de conreu, o després de què s'hagués dallat en segona o fins i tot tercera herba si era un prat (Bringué, 2001).⁵⁹ En cas que les terres fossin comunals aquestes es

continuaren havent-hi pagesos aloers en el sentit primitiu (els qui podien provar que tenien les terres en franc alou), en els capbreus fiscals medievals els pagesos confessaven les terres que tenien en alou fiscal. En el llenguatge popular, l'alou s'ha utilitzat també com a sinònim de finca, independentment de la seva condició jurídica.

⁵⁶ Segons explica aquest autor el sistema comunal pallarès es va anar configurant a partir de la crisi baixmedieval dels segles XIV-XV amb notables ruptures amb el sistema anterior i es va mantenir fins a les reformes lliberals del segle XIX. Per a més informació veure també Josep Maria Bringué (1995; 2001 i 2003).

⁵⁷ Que el món comunal no pot ser considerat un sistema igualitari és una idea en la que Josep Ma. Bringué insisteix (1995).

⁵⁸ Per terme *quiti* s'enten "el sentit propi i a més privatiu a d'altres pobles, lloc on se situen les terres de conreu permanents que acostumen a ser reservades als drets col·lectius dels veïns del poble, excepte quan hi ha vendes en contrari" (Bringué, 2001: 95).

⁵⁹ L'excepció a aquesta norma es donava en els *vedats o casalius* que eren els drets concedits a alguns particulars sobre la privativa de les herbes. Costum que segons un advocat de la vall d'Àneu l'any 1773 es donava en "les valls d'Àneu, Boi,

podien repartir en "assorts" o "foganies", o també podien ser temporals si només s'hi realitzaven boïgues. Pel que fa al terme no conreat la distinció s'ha de fer en funció de la gestió establerta en el bosc, les pastures i els recursos naturals. Els usos que es podien dur a terme en el bosc depenien de la finalitat amb què s'explotava la fusta:

a) D'us propi si era per "bosquejar", "llenyar", "fullar", "erbejar" i tota la resta d'usos que la casa necessités (Bringué, 2003) és a dir, si la fusta tenia com a finalitat donar servei als veïns ja fos per escalfar-se, donar menjar al bestiar, o construir i/o reparar parts de la infraestructura de l'entitat familiar ja fos per habitatge o per activitat personal.⁶⁰

b) De negoci si la fusta es tallava de partides de bosc arrendades o venudes amb finalitats lucratives pel comunal a un rematant que s'encarregaria de comercialitzar-la ja fos per a les serradores (molines) del voltant o mitjançant navegació fluvial (raiers) per a poblacions més allunyades (Balaguer, Lleida, Tortosa si es pensa en la Noguera Pallaresa).

c) Del rei si la fusta s'explotava a partir dels "asientos" reials i que tenia com a finalitat les construccions militars en forma de galeres i vaixells.

La transformació de la fusta o la llenya a carbó era un dels altres valors que s'extreia del bosc i que servia per alimentar els ferrers locals i les fargues. El bosc també ha estat un lloc tradicionalment pasturat com a espai comunal. En aquest sentit cal tenir present que les ovelles i les cabres han pasturat tradicionalment al seu interior, mentre que les vaques i els cavalls s'han mantingut en els ecotons entre aquest espai i les zones pròpiament de pastures, per a les quals el bosc ha servit d'abric i de refugi més que no pas d'aliment. El comunal també ha estat una font d'aliments ja sigui perquè s'hi ha caçat o perquè s'han recol·lectat aliments de temporada (bolets, fruits, etc.), herbes remeieres o de reserva de terra.

Pel que fa a les pastures pròpiament dites i que ocuparien la resta del territori la seva gestió i organització ("ordinacions") s'ha recolzat en el dret a castigar (bans, tales, penyoraments) i en base a

Barravés, abadiat de Lavaix, vall de Cabdella, Ribera de Sort i vall de Cardós, i els testimonis ho amplien per a la Vallferrera i Val d'Aran" (Bringué, 2001: 101).

⁶⁰ "Un dels principals aprofitaments de les muntanyes i boscos fou l'extracció de fusta per a usos individuals de les cases en la reparació de les cases, corrals, bordes i altres edificis; per a les necessitats col·lectives de ponts, esglésies o altres edificis públics i per a la comercialització o venda a individus *estrangers* al terme. Les dues primeres activitats eren lliures per als veïns, subjectes a les normes dictades pel consell de la universitat, generalment en relació a la partida del bosc on hom podia *fusteiar* (...) Una segona activitat, potser molt més important per a l'ús continuat del bosc, era l'*allenyar* o facultat de tot veí d'un poble de fer llenya en el bosc per a son propi ús. Altres aprofitaments eren el *teiar* o fer teies per a la il·luminació de les cases i corrals; *carboneiar* o fer carbó que veiem fer als ferrers i que adquirirà força importància a la Vallferrera amb les fargues del segle XVIII; el fer fullam o rames o *pinassa* per a l'alimentació del bestiar; l'extracció de terres com les necessàries per a les fargues de la Vallferrera o la facultat de fer camins i carreteres per extreure el fustam o fer *carbons*, *tacols*, *recuyts*, *pedrer de mall*, *menas*, *manechs*, *lleñas de recuyts*" etc ". (Bringué, 1995: 173-174 i Bringué 2001)

qui realitzava l'explotació:⁶¹ d'ús propi o *dret de tinguda*⁶² si s'era veí o mitjançant arrendaments que es concretaven en el bestiar de conlloc i parceries, és a dir, bestiar llogat a particulars d'un altre poble.⁶³ El bestiar que cada veí podia tenir es fixava a partir d'una "càrrega ramadera de la muntanya a partir d'una tinguda de bestiar propi o de conlloc per a cada veí, de la disponibilitat d'herbes segons les variacions climàtiques anuals i deixaven les herbes sobrants al bestiar estranger. Això vol dir que la pressió sobre els pastius comunals mai no deuria ser molt forta" (Bringué, 2001: 102). Per fer aquesta darrera afirmació en Josep Maria Bringué es basa en el fet que quan la pressió s'incrementava les comunitats tenien eines per regular el nombre de caps de bestiar o retrassar l'entrada i la sortida dels ramats a les pastures (Bringué, 2001).

No es pot fer una història del paisatge sense comprendre, per tant, les particulars relacions establertes entre la societat i els recursos naturals a partir del món comunal. No es deixava res a l'atzar. Aquest model es va mantenir fins al segle XIX, moment en què la legislació liberal resultat de les Corts de Càdiz actuarà contràriament a les llibertats de cada poble en contra de l'accés als recursos naturals, bo i perjudicant segons Josep Maria Bringué la cohesió i la solidaritat interna de la comunitat. El segle XIX suposà, per tant, la fi de l'antic sistema comunal i la seva adaptació als nous plantejaments impulsats per l'estat i els cada vegada més nombrosos interessos particulars representats per les diferents cases fortes. A partir de la taula 3.4, feta segons comentaris de Josep Maria Bringué per al Pallars, es dibuixen les principals característiques d'aquest canvi.

Taula 3.4 Canvi del model comunal a partir dels procés desamortitzador

MODEL COMUNAL FINS AL SEGLE XIX	MODEL COMUNAL A PARTIR DE LA DESAMORTITZACIÓ
Benefici col·lectiu	Benefici individual
Domini i explotació dels recursos naturals fet pels veïns	Domini i explotació dels recursos naturals fet per les institucions municipals ("municipalització dels béns comunals")
Control comunal	Creixent control per part de l'Estat (boscós)
Llibertat d'explotació de pastures i boscos	Propietat absoluta o privada que qüestiona la llibertat d'explotació de pastures i boscos

Font. Elaboració pròpia a partir de Josep Ma. Bringué (2003).

Aquest fet crearà un seguit de problemes reproduïts per Josep Maria Bringué en quatre tipologies:

⁶¹ La ramaderia segons Josep Maria Bringué (2001: 102) ha estat "l'aprofitament bàsic, més constant, continu i secular de les terres comunals sigui en les muntanyes, boscos o terres ermes fou les pastures de les herbes" (Bringué, 2001: 102).

⁶² "El dret de tinguda és, doncs, la concreció del dret o facultat d'usar els aprofitaments de les herbes comunes" (Bringué, 2001: 103).

⁶³ "La parceria és un contracte pel qual un propietari de bestiar (sigui pagès, comerciant, eclesiàstic, noble, etc. o sigui del poble o foraster) cedeix a un pagès que disposa del *dret de tinguda* dins del terme d'un poble i els seus empris, l'ús temporal d'un bestiar o pacta amb aquest la cura i l'alimentació o, encara, la cria temporal; uns i altres a canvi d'un repartiment de productes i beneficis que pot anar acompanyat de pagaments en diners per la totalitat o part del bestiar. Presenta una gran varietat de formes, segons el tipus de bestiar o els pactes i costums (...) I, de fet, el *conlloc* també es pot considerar com un tipus de parceria" (Bringué, 2001: 104).

1) L'abolició de les senyories trenca la relació entre senyors i comunitats i provocà el dubte de si la propietat de les muntanyes havia de ser per l'antic senyor o pel poble.⁶⁴

2) El paper jugat pels municipis liberals, amb el suport de l'Estat, suposa un altre trencament entre el poder municipal (batlle i regidors), amb una més elevada capacitat de decisió, i la resta de la població o comunitat veïnal cosa que no havia passat fins aquell moment.⁶⁵ A més, el sistema impositiu agreujarà les desigualtats socials.⁶⁶

3) La privatització de l'espai també suposarà un canvi en la manera de gestionar el territori si bé aquesta és una característica poc coneguda.⁶⁷

4) La desamortització també va suposar la posada en "venta de tots els béns que generaven renda (els *proprios* en llenguatge de l'època), és a dir, a més de les muntanyes, les cases, hostals, tavernes, botigues, forns, fleques, carnisseries, etc." I si pel que fa a muntanyes i boscos les comunitats pallareses en van sortir bastant ben parades la cosa va ser diferent per aquests serveis, la majoria dels quals -malgrat algunes resistències- es van subhastar totalment; i uns serveis que eren comunals passaren a ser individuals.⁶⁸

Tot plegat contribueix a modificar el paisatge pallarès perquè les relacions entre la societat i el medi natural varien, si bé les principals manifestacions d'aquests canvis es donaren sobretot en la muntanya i en l'espai forestal, i en les diferents modalitats de propietat que sorgiran a partir d'aquesta situació.⁶⁹ Aquest llarg procés històric serà el responsable d'un fort sentiment de pertinença entre les comunitats i el territori i serà clau per entendre la part simbòlica que acompanya el paisatge. I és que era un sistema

⁶⁴ "Aquesta qüestió afectà a les tres quartes parts del Pallars Sobirà, a la totalitat dels territoris de les conques del Flamisell i l'alta Ribagorça i a més del 90% de la resta del Pallars Jussà" (Bringué, 2003: 28).

⁶⁵ Per quant un estudi que demostrí la relació entre batlles i regidors i cases fortes de la població?

⁶⁶ Cosa que provocarà la resistència de les comunitats, d'aquesta manera "encara el 1830 una enquesta sobre *proprios y arbitrios* ens mostra la plenitud del sistema antic: els pobles del Pallars Sobirà i Jussà continuaven usant les muntanyes i els serveis col·lectius com sempre; arrendaven les herbes sobrants a conlloc; venien algunes partides de boscos sota les mateixes condicions de sempre i anualment continuaven arrendant els molins, forns, fleques, tavernes, etc. Tot generava uns ingressos que s'aplicaven en la conservació del poble o s'invertien en millores locals; allí on no arribaven aquests ingressos es procedia, com sempre s'havia fet, a fer repartiments anuals a tant per casa, proporcionalment a la riquesa de cada casa (qui més tenia més pagava: eren els talls o talles. Res sabem del posterior procés d'implantació; però sí tenim alguna idea de les resistències oposades, personificades en les dues guerres carlines: la primera de 1833-1840 i la tercera de 1872-1875, em penso la més cruenta de les dues" (Bringué, 2003: 28)

⁶⁷ "Ens és totalment desconegut l'efecte de les lleis sobre tancament de terres de forma que coneixem millor els problemes del XVIII que no la conflictivitat generada al XIX i XX. No cal més que parlar amb els professionals del dret i notaris per saber la virulència que va tenir el trencament de les solidaritats sobre els antics drets col·lectius en les terres particulars: el tancament de terres sense la secular concessió de vedat per part de la comunitat, els límits, els drets de pas dels bestiar, de les persones o del aigua, etc" (Bringué, 28).

⁶⁸ "Els veïns continuaren rebent els serveis, però a partir d'ara els ingressos derivats de la prestació dels serveis es converteixen en beneficis individuals, no els rebrà la comunitat, ni aquesta participarà en la seva gestió, una gestió que era comunal, és a dir col·lectiva. Al meu parer fou un atac frontal a la cohesió interna; un impacte que degué ser brutal. Però, també, aquí es generaren resistències, tampoc investigades" (Bringué, 2003: 29).

⁶⁹ Per a més informació vegeu Josep Maria Bringué (2003).

que beneficiava tant a les cases més pobres com a les més riques i benestants, "les cases fortes".⁷⁰ Això també feia que la conflictivitat fos molt forta, sobretot en aquells espais convertits en termes rònecs o despoblats, els quals motivaran fortes lluites per beneficiar-se dels recursos naturals i per això es desenvoluparen un seguit de mecanismes de defensa jurídica no sempre civilitzats: "el mecanisme que disposen les comunitats, per a la defensa de la jurisdicció del seu territori i l'exclusivitat dels seus drets en front d'individus o comunitats veïnes, és la capacitat de punir conductes contràries amb la imposició d'una pena sobre els infractors. És a dir la capacitat d'imposar *bans* o multes i de rescabalar-se, després, dels danys o tales (...) l'instrument que els i permet fer efectiva aquesta capacitat és el *penyorament*" (Bringué, 1995: 104).⁷¹ Els diferents tipus de conflictes permeten dibuixar una panorama característic de les activitats sobre les quals s'acostumen a aplicar les penes. En la taula 3.5 recollida per Bringué s'han anotat els principals penyoraments que afecten a la Coma de Burg i els que actualment és el límit administratiu de Farrera.

Taula 3.5 Penyoraments entre els anys 1418 i 1808 a la zona d'estudi

Any	Lloc qui el fa	Penyora	Lloc penyorat	Motiu
1590	Romadriu	1 moltó	Vescomtat Vilamur	Ban
1596	Tírvia	ramada, 1 presoner	Vall Castellbó	Ban
1602	Tírvia	40 moltons	Vall Castellbó	Ban
1603	Tírvia	moltons i presoners	Vall Castellbó	Ban
1758	Araós	1 mul, 1 vaca, 2 rucs	Tírvia	Ban per emprius
1760	Araós	Porcs	Araós	Ban, en vedat
1776-7	Tírvia	Blat	Romadriu	Ban
1778-9	Tírvia	1 ramada	Romadriu	Ban
1780	Romadriu	-	Vall Castellbó	Ban
1781	Romadriu	100 caps bestiar menut	Vall Castellbó	Ban
1781	Romadriu	25 caps	Vall Castellbó	Ban
1781	Tírvia	1 ramada	Vall Castellbó	Ban
1782	Tírvia	Bestiar	Romadriu	Ban
1782	Romadriu	71 caps de bestiar	Tírvia	Ban
1782-3	Tírvia	Blats	Romadriu	Ban
1783	Tírvia	cremen fusta i cabanes	Vall Castellbó	Ban
1784	Romadriu	66 caps bestiar menut	Farrera	Ban
1784	Tírvia	Bestiar	Romadriu	Ban
1799	Tírvia	97 caps de llana, 7 bous	Vall de Castellbó	Ban
1802	Tírvia	310 caps bestiar menut	Vall Casellbó	Ban
1803	Tírvia	46 caps bestiar menut	Vall Casellbó	Ban

Font. Elaboració pròpia a partir de Josep Maria Bringué (1995).

⁷⁰ Els beneficis es repartien entre tots com demostra aquest exemple sobre el pastoreig de la vall d'Àneu ja que "els petits i mitjans propietaris (...) -podien tenir- entre el doble i una tercera part més de bestiar, reduir costos amb un pastor comú, mantenir bestiar els qui no tenen prats tant a l'estiu quan van a les terres comunals el bestiar a pasturar en les terres particulars, mentre ells poden emigrar. En cas contrari, calculen que el tancament generalitzat de terres produiria una migració de la meitat de la població" (Bringué, 2001: 100). Però també les cases més riques perquè el fet de mantenir un determinat nombre de famílies "a disposició de les cases benestants sense haver de pagar uns salaris anuals com a criats o mossos de les cases (...) sobretot els mesos d'octubre a abril quan no hi ha feina al camp" (Bringué, 2001: 101).

⁷¹ També informació resumida a Josep Maria Bringué (2001).

Cal observar com aquesta mena d'episodis i enfrontaments és renovat regularment en les mateixes contrades i gairebé sempre afecta la cabana ramadera de les diferents comunitats. Igualment es pot veure certa dissimetria en la conflictivitat que augmenta considerablement al segle XVIII, i si bé cal tenir en compte que això pot ser motivat per un augment de la "cultura del litigi" i/o per una millor conservació de documents, és evident que el segle XVIII és un moment de màxima pressió sobre el medi natural. En Josep Maria Bringué explica com cada segle té les seves particularitats més o menys violentes i on hi participa més o menys població.⁷² El "sentit de comunitat" permet explicar la perduració d'aquest sistema i els enfrontaments al llarg de més de quatre-cents anys.⁷³ Per tant, cal tenir present que el sentiment de pertinença i d'arrelament propi de la major part de territoris de muntanya es veu reforçat en aquest cas per la figura del comunal; figura legislativa que s'ha de vincular a l'acceptació col·lectiva de determinats valors molt importants a l'hora d'entendre determinades decisions "polítiques" passades, però també presents i segurament futures si bé aquest és un tema que caldrà analitzar amb més profunditat en les conclusions i que anirà lligat a la pèrdua de determinats valors.

⁷² "Més violència pels homes del segle XVI; més el sistema judicial pels pobles del XVIII, sense, però que desapareguessin brots violents, morts inclosos. I les causes dels conflictes també són diferents: al segle XVI, en un Pallars quasi buit, s'inicien per les disputes sobre el domini i possessió dels termes deixats rònecs per la crisi baixmedieval; a finals del segle XVI, inicis del XVII i al segle XVIII, en un Pallars més ple, el creixement demogràfic, els canvis en l'ús de la terra, una intensificació de l'orientació comercial de les explotacions comunals i l'endeutament comunal alteren l'equilibri establert fins aquell moment" (Bringué, 2003).

⁷³ El comunal per a Josep Maria Bringué "és un bon indicador de la permanència del *sentit de comunitat* en els pobles del Pallars Sobirà durant els segles XV-XIX: ens mostra una defensa col·lectiva, una actuació conjunta i organitzada, i ens evidencia la vigència d'aquelles pràctiques, usos, drets i facultats col·lectives. La supervivència dels béns comunals és un fet, malgrat els atacs a la solidaritat interna per part de les cases fortes o els intents de la monarquia de controlar els principals recursos naturals i les capacitats polítiques dels pobles. En els dos primer casos, les comunitats rurals obtindran el recolzament del seu senyor, el duc de Medinaceli i marquès de Pallars contra les cases fortes i contra el rei, un aixopluc que els pobles sota el domini reial no tindran. Políticament, els pobles apuntalaran la propietat sobre el seu terme, boscos i pastures inclosos, amb el manteniment de les reunions dels antics consells de caps de casa (els hi diran *juntetes*), sigui a nivell de poble, sigui a nivell de vall o de marquesat de Pallars, malgrat les prohibicions de la Nova Planta de 1716. Així van aconseguir mantenir les solidaritats internes tot lligant *propietats i llibertats* amb el col·lectiu de cases. El Pallars entra al món contemporani amb el bagatge de béns comunals ben bé intacte" (Bringué, 2003: 26).